

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вишого навчального закладу)

Історичний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

бакалавра

(освітній ступінь)

на тему: «Генуезька колонізація Причорномор'я (середина XIII -
середина XV ст.): військово-політичні та торговельні контакти

колоній з метрополією»

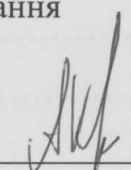
(«Genoese colonization in the Black Sea Region (middle XIII - middle XV): the colonies'

military, political and trade contacts with their metropolis»)

Виконала: студентка денної форми навчання

напряму підготовки 6.020302 Історія

Кудря Катерина Олександрівна

Керівник к.і.н., доц. Красножон А. В.

Рецензент к.і.н., доц. Петрова Н. О.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

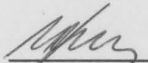
№ 10 від 15 травня 2017 р.

Захищено на засіданні ЕК № 2

протокол № 48 від 20.06. 2017 р.

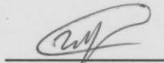
Оцінка відмінно 1 А 195
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

(підпис)

Немченко Т.В.
(прізвище, ініціали)

Голова ЕК

(підпис)

Гребцова І. С.
(прізвище, ініціали)

ш/к 429 773

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Історіографія та джерельна база.....	7
Розділ 1.1. Історіографія.....	7
Розділ 1.2. Джерела.....	14
Розділ 2. Початок генуезької колонізації.....	17
Розділ 2.1. Німфейський договір початок колонізації Криму.....	17
Розділ 2.2. Колонії в Північному Причорномор'ї.....	19
Розділ 2.3. Колонії в Південному Причорномор'ї.....	30
Розділ 2.4. Правові засади Уставу 1449 року.....	34
Розділ 3. Від падіння Візантії до падіння генуезьких колоній в Чорному морі.....	38
Розділ 3.1. Генуезькі колонії під владою Банка Святого Георгія.....	38
Розділ 3.2. Завоювання турками італійських колоній.....	43
Висновки.....	48
Список використаних джерел та літератури.....	51

- розглянути історіографічну та джерельну бази, досліджуваної теми
- висвітлити причини колонізації генуезцями
- розглянути історію колоній в Північному та Південному Причорномор'ї та виявити їх військово-політичні відмінності
- показати зміни в напрямку управління колоніями під владою Банку Святого Георгія
- простежити причини, які призвели до падіння генуезьких колоній

Об'єктом даного дослідження є історія генуезької колонізації Причорномор'я.

Всередині цього процесу виділяються контакти метрополії з колоніями та динаміка їх військово-політичних та торговельних відносин, що і є предметом дослідження.

Хронологічні рамки роботи визначені специфікою розглянутої теми і складають період з 1261 року, тобто коли був підписаний Німфейський договір.

Вступ

Актуальність. Причорномор'я протягом віків перебувало у центрі міжконтинентальних торгових зв'язків між Європою та Азією. Тема італійської, і зокрема генуезької, присутності у Чорноморському регіоні протягом XIX-XX ст. перебувала у центрі уваги різних історичних напрямків та дослідників. Проте і до сьогоднішнього дня вона не виходить за рамки дослідження італійських колоній у Криму, тобто Північного Причорномор'я. За межами історичних пошуків залишається мало дослідженим Південне Причорномор'я, яке відоме нам в документальних джерелах. Причина недостатньої вивченості вище зазначеної проблеми полягає в тому, що її дослідження спираються винятково на письмові джерела, без залучення нового археологічного та нумізматичного матеріалу.

Метою даного дослідження є завдання дослідити історію двох основних зон генуезької колонізації-Південне та Північне узбережжя Чорного моря.

Сформована мета передбачає вирішення наступних завдань:

- розглянути історіографічну та джерельну бази, досліджуваної теми
- висвітлити причини колонізації генуезців
- розглянути історію колоній в Північному та Південному Причорномор'ї та виявити їх військово-політичні відмінності
- показати зміни в напрямку управління колоніями під владою Банку Святого Георгія
- простежити причини, які привели до падіння генуезьких колоній

Об'єктом даного дослідження є історія генуезької колонізації Причорномор'я.

Всередині цього процесу виділяються контакти метрополії з колоніями та динаміка їх військово-політичних та торговельних відносин, що і є **предметом** дослідження.

Хронологічні рамки роботи визначені специфікою розглянутої теми і складають період з 1261 року, тобто коли був підписаний Німфейський договір,

після якого починається активне освоєння генуезцями Чорного моря, до 1475 року, в якому були захоплені останні колонії Республіки Святого Георгія.

Географічні рамки охоплюють Північне та Південне Причорномор'я. Північне Причорномор'я огортає Чорне та Азовське моря на півночі, обмежується Південним Бугом на заході та Керченською протокою на сході. Південне Причорномор'я — північно-східна частина Малої Азії, яка на півночі примикає до Чорного моря.

Джерельна база представлена як документальними, так і нарративними джерелами. Документальні джерела представлені найважливішим джерелом для моєї теми—«Статутом для генуезьких колоній в Чорному морі» [10]. Ця збірка правових норм, затверджена у Генуї 28 лютого 1449 р., являє собою унікальний для пізнього середньовіччя юридичний документ, який детально регламентує сформовану на той час систему управління територіями, що належали у цьому регіоні Генуезькій республіці. З моменту свого видання (1863 рік) російською мовою в ОПСі в перекладі В. М. Юргевича, будучи одним з найважливіших законодавчих джерел у правовій практиці створення розгалуженої колоніальної інфраструктури, що сформувалася протягом XIII–XV ст., став предметом детального дослідження фахівців у галузі середньовічної історії, економіки, культури. Устав знайомить нас з устроєм колоній в адміністративному, фінансовому, судовому, торговому, воєнному та поліцейському відношеннях, з чиновниками з різних частин управління.

Документальними джерелами також виступають документи з фонду *Diversorum Filze* таємного архіву Генуї, які відносяться до історії Причорномор'я [2, 3, 4]. Ці документи були переведені на російську мову С. П. Карповим та опубліковані в 1998 році в збірнику «Причерноморье в Средние века».

Важливими є також джерела, які відносяться до записів мандрівників. Це «Путешествия и посольства господина Гильберта де Ланнуа» [9], и «Описание Крыма» Мартина Броневського [5]. Перша робота була перекладена Філіпом Бруном та опублікована в 1853 році в третьому томі Одеського товариства

історії та старожитностей. Цим же товариством була опублікована робота і Мартина Броневського в 1863 році.

«Дело братьев Гуаско» [1] пробелы поставитъ между квадратной скобкой везде по тексту, через автозамену. ще один не менш важливий документ, був переведений С. А. Міліциним в 1955 році та надрукований в «Очерках истории Суружа IX-XV веков».

Історіографія. У вивченні присутності генуезців у Причорномор'ї у вітчизняній історіографії можна виділити три періоди: перший період-дореволюційний (до 1917 рр.), другий-радянський (1917-1991 рр.) та третій-сучасний (1992 р. -до сьогодні).

Імперський період можна охарактеризувати як час локальних досліджень, організованих як ентузіастами, так і науковими товариствами імперії. В цей час починається вивчатися історія Північного Причорномор'я та його італійська колонізація. Південне Причорномор'я не входило в коло інтересів дослідників даного періоду. В цей час з'являються фундаментальні роботи Юргевича [61], Бруна [15, 16], Волкова [17, 18], Мурзакевича [45, 46], Коллі [37, 38, 39], Бертє-Делагарда [11], Ковалевського [36], Дживелегова [24].

Радянський період зіграв суттєву роль у вивченні цієї теми. В цей період починається вивчатися історія південночорноморських колоній С. П. Карповим [30]. Збільшується епіграфічна спадщина генуезьких колоній в Криму завдяки О. Ч. Скрижинській [55, 56].

Сучасна історіографія принесла чимало досліджень з історії генуезьких колоній в Причорномор'ї. Свою діяльність продовжує С. П. Карпов, який розглядає в своїй праці роль італійських факторій в долі імперії Палеологів [33]. Також важливе дослідження А. Л. Пономарьова про населення та територію Каффи по даним бухгалтерської книги- Масарії за 1381-1382 роки [51].

Тіпаков В. А. дає детальний аналіз поселень Готії та розглядає їх положення в Статуті 1449 року [58]. Заслуговують уваги наукові дослідження Анатолія Кузя. Одна з найважливіших його робіт присвячена першому статуту Каффи 1290 року [44]. Інші роботи присвячені військовому розвитку, службі та

іншим військовим питанням [41, 42, 43]. Організаційно-правові засади функціонування генуезьких колоній в Криму розглядає такий дослідний як

А. Гавриленко. Його історико-правові дослідження мають велике значення в досліджуваній темі.

Руссев М. Д. у своїй монографії на основі історичних та нумізматичних пам'яток досліджено історію міст нижньої течії Дунаю і Дністра, які перебували в XIII-XIV ст. на околиці Золотої Орди [54]. Тут перетиналися шляхи цивілізаційного розвитку слов'ян і тюрків, візантійців і італійців, волохів і молдован. Досліджена історія Кілії як генуезької колонія, яка мала важливе значення в цьому регіоні.

Закінчує мій історіографічний огляд монографія В. Л. Мица [48]. Він дає детальний аналіз всіх військових конфліктів між Каффою та Феодоро. В монографії часто наводяться уривки і цитати документів військового змісту. Можна сказати, що на сьогоднішній день ця книга є базовою для вивчення військової історії генуезьких колоній Північного Причорномор'я.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, які в свою чергу діляться на 8 підрозділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

Висновки

Метою данної роботи було дослідити історію двох основних зон генуезької колонізації-Південне та Північне узбережжя Чорного моря. В ході дипломного досліджування було поставлено 5 завдань.

Першим завданням було розглянути історіографічну та джерельну бази, досліджуваної теми, виявлено що: у вітчизняній історіографії немає комплексної роботи, присвяченої генуезькій колонізації у всьому Причорномор'ї. На сучасному етапі воно взагалі перестало вивчатися. Прорив у їх вивченні був зроблений в 90-х роках С. П. Карповим. Про колонії Південного Причорномор'я відомо тільки з письмових джерел, без залучення археологічних, нумізматичних та епіграфічних матеріалів. Насамперед, добре вивчена колонізація Криму, тобто Північного Причорномор'я. Історія італійських поселень почала вивчатися відразу після входження Криму до Російської імперії вкінці XIII ст. Почали проводитися археологічні дослідження, публікуватися переклади документів та епіграфічні матеріали.

Друге завдання – виявити причини генуезької колонізації в акваторії Чорного моря. У XIII в. слабшаюча Візантія змушена була відкрити свої протоки Босфор і Дарданелли для проходу італійських судів з Середземного моря в Чорне. Це відкрило їм шлях до Криму і Чорноморського узбережжя Кавказу. Генуя і Венеція змагалися за панування на Чорному морі, що виражалося не тільки в гострій торгової конкуренції, але і в збройних зіткненнях між ними. Історія конфронтації генуезців з візантійцями відображає початковий етап становлення генуезького домінування в чорноморському регіоні. Генуезці прагнули утвердитися тут за всяку ціну, навіть ціною виклику візантійським властям. Якщо венеціанці отримали свої володіння, сприяючи падінню Візантійської імперії, то генуезці досягли тієї ж мети сприяючи її відновленню, навіть не зважаючи на обурення католицької церкви і європейських монархів. Із посиленням монополізації чорноморських комунікацій Генуезькою республікою після Німфейського договору прискорився процес створення фондако – складських приміщень, ринкових площ. Засоби торгівельної експансії змінюються методами експансії

колоніальної. Починається захоплення територій і торгівельні поселення перетворюються на середньовічні колонії. Тобто, по суті, генуезька колонізація спочатку мала суто економічні інтереси В чорному морі і не прагнула ні до територіальних анексій, ні до завоювань. А вже з послабленням свої конкурентів, починає захоплювати їх території.

Третє завдання – розглянути історію колоній в Північному та Південному Причорномор'ї та виявити їх військово-політичні відмінності. Виявлено, у Північному Причорномор'ї генуезці спиралися на великі міста-факторії, які володіли політичної та адміністративної владою, якої не мали в Південному Причорномор'ї. Перш за все генуезці прагнули влаштуватися в великих емпоріях, таких як Трапезунд, Каффа, домагаючись найбільш сприятливих умов торгівлі. Пізніше вони закріплювалися і в більш дрібних містах. Спосіб створення факторій в Південному Причорномор'ї основному був один: договір з місцевим правителем. Якщо в колоніях Півночі був розгалужений управлінський апарат, то колонії Півдня керувалися мінімум чингвників. Значний штат воїнів і офіціалів - показник економічного або військово-стратегічного значення факторії. За своїм функціональним призначенням більшість південночорноморських факторій були морськими терміналами великих і малих караванних доріг, але не центрами інтенсивної аграрної колонізації або військовими базами, як наприклад Солдайя в Криму. Також південночорноморські колонії не всі були підпорядковані Каффській адміністрації.

Четверте завдання – показати зміни в напрямку управління колоніями під владою Банку Святого Георгія. З приходом до влади Банку, змінився напрям в управлінні. Якщо раніше все робилося для покращення управлінського апарату, то тепер всі сили зосереджувалися на підтримці військовій. Укріплялися гарнізони, удосконалювалися фортеці, направлялися боєприпаси та соції. Все це робилося для того, щоб запезпечити безпеку генуезьким коллоніям від турок. Управлінський апарат все більше скорочувався, зменшувалися постачання коштів, що призвело до хабарництва та зловживанням влади, а, отже, і до невдоволення в суспільстві.

П'ятим завданням було простежити причини, які привели до падіння генуезьких колоній. Італійські колонії не змогли заручитися підтримкою сусідніх державоутворень та правителів. Також відбувалися виступи місцевого населення колоній, які були невдоволені управлінням, і як наслідок, відмовилися підтримувати італійців у війні з турками.

1. Генуя / С. П. Карпов // Причорномор'є в середніє віка. — СПб : Алетейя, 1998. — с. 45

2. Договор по доставке зерна в Каффу / С. П. Карпов // Причорномор'є в середніє віка. — СПб : Алетейя, 1998. — с. 46

3. Кошия письма венецианского байло в Константинополе мангулюскому князю Алексею / С. П. Карпов // Причорномор'є в середніє віка. — СПб : Алетейя, 1998. — с. 49

4. Мартин Броневский. Описание Крыма (Tartarie Descriptio) // ЗООИД. — Одесса, 1863. — Т. 6. — С. 332-367.

5. Никифор Григора. История ромеев / Никифор Григора; [пер. с греч. В. В. Ягупского]. — СПб : Квадришум, 2016. — Т. 2. — 493 с.

6. Николло Макиавелли. История Флоренции / Николло Макиавелли. [пер. с ит. И. Я. Рыковой]. — М : Наука, 1973. — 780 с.

7. Письмо настоятеля церкви Доминики, протонотария папского, с донесением в 1475 году, что Каффа взята турками и воевода Стефан Молдавский и Божерад Валахский принесли присягу на верность королю Венгерскому / В. Юргевич // ЗООИД. — Одесса, 1894. — Т. 17. — 1-2 с.

8. Путешествия и посольства господина Гильберта де Ланкуа, кавалера Золотого руна, владельца Санта, Видлерваля, Тровицена, Бомона, Вальма в 1399 — 1450 гг. / Ф. К. Брун // ЗООИД. — Одесса, 1853. — Т. 3. — 433-463 с.

9. Устав для генуезских колоний в Черном море, изданный в Генуе в 1449 г. / В. Н. Юргевич // ЗООИД. — Одесса, 1863. — Т. 5. — 629-857 с.

Література:

10. Бертье-Делагард А. Л. Исследование некоторых недоумевных вопросов средневековья в Тавриде // Известия Таврической ученой архивной комиссии. — Симферополь, 1920. — № 57. — С. 1-136.

Список використаних джерел та літератури

Джерела:

1. Дело братьев Гуаско / С. А. Милицын // Очерки истории Сузожа IX-XV веков. – Симферополь : Крымиздат, 1955. – 6-18 с.
2. Договор по доставке зерна из Каффы в Геную / С. П. Карпов // Причерноморье в средние века. – СПб : Алетейя, 1998. – с. 45
3. Договор по доставке зерна в Каффу / С. П. Карпов // Причерноморье в средние века. – СПб : Алетейя, 1998. – с. 46
4. Копия письма венецианского байло в Константинополе мангупскому князю Алексею / С. П. Карпов // Причерноморье в средние века. – СПб : Алетейя, 1998. – с. 49
5. Мартин Броневский. Описание Крыма (Tartarie Descriptio) // ЗООИД. – Одесса, 1863. – Т. 6. – С. 332-367.
6. Никифор Григора. История ромеев / Никифор Григора; [пер. с греч. Р. В. Яшунского] . — СПб : Квадривиум, 2016. — Т. 2. — 493 с.
7. Николло Макиавелли. История Флоренции / Николло Макиавелли; [пер. с ит. Н. Я. Рыковой] . — М : Наука, 1973. — 780 с.
8. Письмо настоятеля церкви Доминики, протонотария папского, с днесением в 1475 году, что Каффа взята турками и воеводы Стефан Молдавский и Божерад Валахский принесли присягу на верность королю Венгерскому / В. Юргевич // ЗООИД. – Одеса, 1894. — Т. 17. — 1-2 с.
9. Путешествия и посольства господина Гильберта де Ланнуа, кавалера Золотого руна, владельца Санта, Виллерваля, Троншиена, Бомона, Вагени в 1399 — 1450 гг. / Ф. К. Брун // ЗООИД. — Одеса, 1853. — Т. 3. — 433-465 с.
10. Устав для генуэзских колоний в Черном море, изданный в Генуе в 1449 г. / В.Н. Юргевич // ЗООИД. — Одеса, 1863. — Т. 5. — 629-857 с.

Література:

11. Бертъе-Делагард А. Л. Исследование некоторых недоуменных вопросов средневековья в Тавриде // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1920. – № 57. – С. 1-135.

12. Бадян В. В. Торговля Каффы в XIII-XV вв / В. В. Бадян, А. М. Чиперис // Феодальная Таврика. Материалы по истории и археологии Крыма. – Київ : Наукова думка, 1974. – С. 174-189.
13. Бахматова М. Н. Взаимоотношения между Византией и итальянскими морскими республиками (1261–1282 гг.) : дис. на соиск. учен. степени канд. истор. наук : спец. 07.00.03 “Всеобщая история” / Бахматова Марина Николаевна – М, 2003. – 416 с.
14. Бочаров С. Г. Город Каффа XIII–XV вв. в описании средневековых путешественников: Перо Тафур // Пилигримы Крыма. Осень-99. IV Крымская международная научно-практическая конференция. – Симферополь, 2000. – Т. 1. – С. 4–8.
15. Брун Ф. О поселениях итальянских в Газарии: Топографические и исторические заметки // Черноморье: Сборник исследований по исторической географии Южной России Ф. Бруна (1852-1877). – Одеса, 1879. – Ч. 1. – С. 189-240.
16. Брун Ф. К. Материалы по истории Сугдеи Черноморье. Сборник исследований по исторической географии Южной России(1852-1877) / Ф. К. Брун. – Одеса : Типография Ульриха, 1880. – Т. 2. – С. 121-158.
17. Волков М. Четыре года города Кафы (1453, 1454, 1455 и 1456) / М. Волков // ЗООИД. – Одеса, 1872. – Т. 8. – С. 109-144.
18. Волков М. О соперничестве Венеции с Генуею / М. Волков // ЗООИД. – Одеса, 1860. – Т. 4. – С. 151-182.
19. Гавриленко О. Організаційно-правові засади функціонування фінансового апарату генуезьких колоній у Криму (за матеріалами Статуту 1449 р.) / О. Гавриленко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. – 2014. – № 782. – С. 153-158.
20. Гавриленко О. А. Судова система кримських колоній Генуї (друга половина XIII - середина XV ст.) / О. А. Гавриленко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 945. – Серія «Право». – 2011. – С. 49-53.

21. Господаренко О. Кафа і Тана в системі італійської міжнародної торгівлі XIII-XV ст. / О. Господаренко // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – Вип. 13. – С. 111-116.
22. Господаренко О. Італійська колонізація Північного Причорномор'я в XIII-XIV ст. / О. Господаренко // Чорноморський літопис. Науковий журнал. – 2011. – № 4. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 52-58.
23. Данилова Э. В. Каффа в начале второй половины XV в.(по документам «Codice») / Э. В. Данилова // Феодальная Таврика. Материалы по истории и археологии Крыма. – Київ : Наукова думка, 1974. – С. 189-214.
24. Дживелегов, А. К. Торговля на Западе в Средние века / А. К. Дживелегов. – СПб, 1904. – С.180.
25. Єманов А. Г. К вопросу о ранней итальянской колонизации Крыма / А. Г. Єманов // Античная древность и средние века. – Свердловськ, 1982. – С. 62-68.
26. Єманов А. Г. Итальянская торговля на Чёрном море в XIII-XV вв. / А. Г. Єманов, А. І. Попов // Торговля и мореплавание в бассейне Чёрного моря в древности и средние века: Межвуз. сб. науч. тр. – Ростов-на-Дону: РГПИ, 1988. – С. 76 – 87.
27. Зєвакін Е. С. Очерки по истории генуэзских колоний на западном Кавказе в XIII-XV вв. / Е. С. Зєвакін, Н. А. Пенчко // Исторические записки. – Т. 3. – 1938. – С. 72-129.
28. Зєвакін Е. С. Из истории социальных отношений в генуэзских колониях Северного Причерноморья в XV в. / Е. С. Зєвакін, Н. А. Пенчко // Исторические записки. Исторические записки. – № 7. – 1940. – С. 57-78.
29. Извлечение из сочинения Вильгельма Гейда: «История торговли в средние века». Перевод Л. П. Колли // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Сімферополь, 1915. – № 52. – С. 68-185.
30. Карпов С. П. Итальянские морские республики и Южное Причерноморье в XIII-XV вв.: проблемы торговли / С. П. Карпов. — М : изд-во МГУ, 1990. — 336 с.

31. Карпов С. П. Когда и как возникла Тана?(О происхождении италийской фактории на византийской окраине) / С. П. Карпов // ВВ. – 1997. – Т. 57. – 5-18 с.

32. Карпов С. П. Кризис Таны 1343 в свете новых источников / С. П. Карпов // ВВ. – 1994. – Т. 55, № 1. – 121-126 с.

33. Карпов С. П. Латинская Романия / С. П. Карпов. — СПб : Алетей, 2000. — 256 с.

34. Карпов С. П. Работорговля в Южном Причерноморье в первой половине XV века(преимущественно по данным массарий Каффы) / С. П. Карпов // ВВ. – Т. 46. – С. 139-145.

34. Карпов С. П. Трапезундская империя и Западноевропейские государства в XIII-XV вв. / С. П. Карпов. – М : Издательство Московского университета, 1981. – 337 с.

35. Кліманов Л . Г . Средиземноморские талассократии и Крым: Генуя *superba* и Венеция *serenissima* / Л. Г. Кліманов // Сугдейский сборник. – Вып. IV. – Киев-Судак : «Горобець», 2010. – С. 16-48.

36. Ковалевський М. М. Юридический быт Генуэзских колоний на Черном море во второй половине XV в. / М. М. Ковалевський // Сборник статей по истории права, посвящ. Н. Ф. Владимирскому-Буданову. – К : 1904. – 400 с.

37. Коллі Л. П.. Исторические доказательства о падении Кафы / Л. П. Колли // ИТУАК. – Сімферополь, 1911. – Т. 45. – С. 1-18.

38. Коллі Л. П. Кафа в период владения ею Банком святого Георгия (1454–1475) / Л. П. Колли // ИТУАК. – Сімферополь, 1912. – Т. 47. – С. 75-113.

39. Колли Л. П. Хаджи- Гирей, хан и его политика(по генуэзским источникам). Взгляд на политику сношения Кафы с татарами / Л. П. Колли // ИТУАК. – Сімферополь, 1913. – Т. 50. – С. 99-140.

40. Кузь А. Військовий розвиток Генуезької Газарії в XIII-XV ст.: огляд українській історіографії (1991-2010 рр.) / А. Кузь // Питання історії України. - 2010. - Т. 13. - С. 216-221.

42. Кузь А. Постанова вищої магістратури Генуезької республіки від 19 листопада 1453 р. щодо закупівлі необхідних військових припасів у Кафу / А.

Кузь, А. Федорук // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. - 2014. - Т. 2. - С. 311-316.

43. Кузь А. Статут Кафи 1290 р. як джерело по ранній історії генуезьких торговельних колоній в Криму / А. Кузь // Історія торгівлі, податків та мита. – 2011. – №2. – С. 14-20.

44. Кузь А. Характерні риси військового розвитку генуезької Газарії в XIII – XV ст. / А. Кузь // Питання історії України. - 2013. - Т. 16. - С. 19-24.

45. Мурзакевич Н. Генуезские консулы города Кафы / Н. Мурзакевич // ЗООИД. – Одесса, 1853. – Т. 3. – С. 552-555.

46. Мурзакевич Н. Н. История генуезских поселений в Крыму / Н. Н. Мурзакевич. – Одесса : В Городской Типографии, 1837. – 91 с.

47. Миц В. Л. Армянская община Каффы в войне с турками-османами 1475 г. / В. Л. Миц // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – 2014. – №6. – С. 149-162.

48. Миц В. Л. Каффа и Феодоро в XVв. Контакты и конфликты / В. Л. Миц. — Симферополь : Универсум, 2009. — 528 с.

49. Неделькін Е. В. К вопросу о границе княжества Феодоро и владений Генуэзской республике в юго-западной Таврике / Е. В. Неделькін // Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма. – 2013. – Вып. 5. – С. 53-81.

51. Пономарьов А. Л. Население и территория Каффы по данным массарии – бухгалтерской книги казначейства за 1381–1382 гг. / А. Л. Пономарьов // Причерноморье в средние века. – 2000. – Вып. 4. – С. 317–443.

52. Почекаев Р. Ю. Экономические санкции как инструмент политической борьбы в конфликте Золотой Орды с Венецией и Генуей в 1340-х гг. / Р. Ю. Почекаев // Rossica Antiqua. – 2014. – Вып. 2. – С. 1-21.

53. Рансимен С. Падение Константинополя в 1453 году / Стівен Рансимен. — М : Наука, 1983. — 200 с.

54. Руссєв Н. Д. На грани миров и эпох. Города низовий Дуная и Днестра в конце XIII — XIV вв. / Н. Д. Руссєв. — Кишинів : ВАШ, 1999. — 240 с.

55. Скрижинська О. Ч. Генуезцы в Константинополе в XIV веке / О. Ч. Скрижинська // ВВ. – 1947. – Т. 1. – С. 215-234.

56. Скрижинська О. Ч. Судакская крепость. История – археология – эпиграфика / О. Ч. Скрижинська. – Киев – Судак – СПб: “Академперіодика”, 2006. – 380 с.

57. Старокадомська М. К. Солхат и Каффа в XIII-XV вв / М. К. Старокадомська // Феодальная Таврика. Материалы по истории и археологии Крыма. – Киев : Наукова думка, 1974. – 162-173 с.

58. Тіпаков В. А. Общины Готии и Капитанство Готии в Уставе Каффы 1449 г. / В. А. Тіпаков // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 6. – С. 218-224.

59. Ткаченко Е. Регулирование торговли Каффы по Статуту 1449 г. / Е. Ткаченко // Історичні регіони України: минуле та сучасність. — Харків, 2013. — С. 69-72.

60. Чіперіс А. М. К истории ранней генуэзской колонизации Северного Причерноморья II половина XIII века / А. М. Чіперіс // Ученые записки Туркменского государственного университета имени А. М. Горького. — 1964. — Вып. XXVII. — С. 30-48.

61. Юргевич В. Генуэзские надписи в Крыму / В. Юргевич // ЗООИД. — Одесса, 1863. — Т. 5. — С. 157-177.